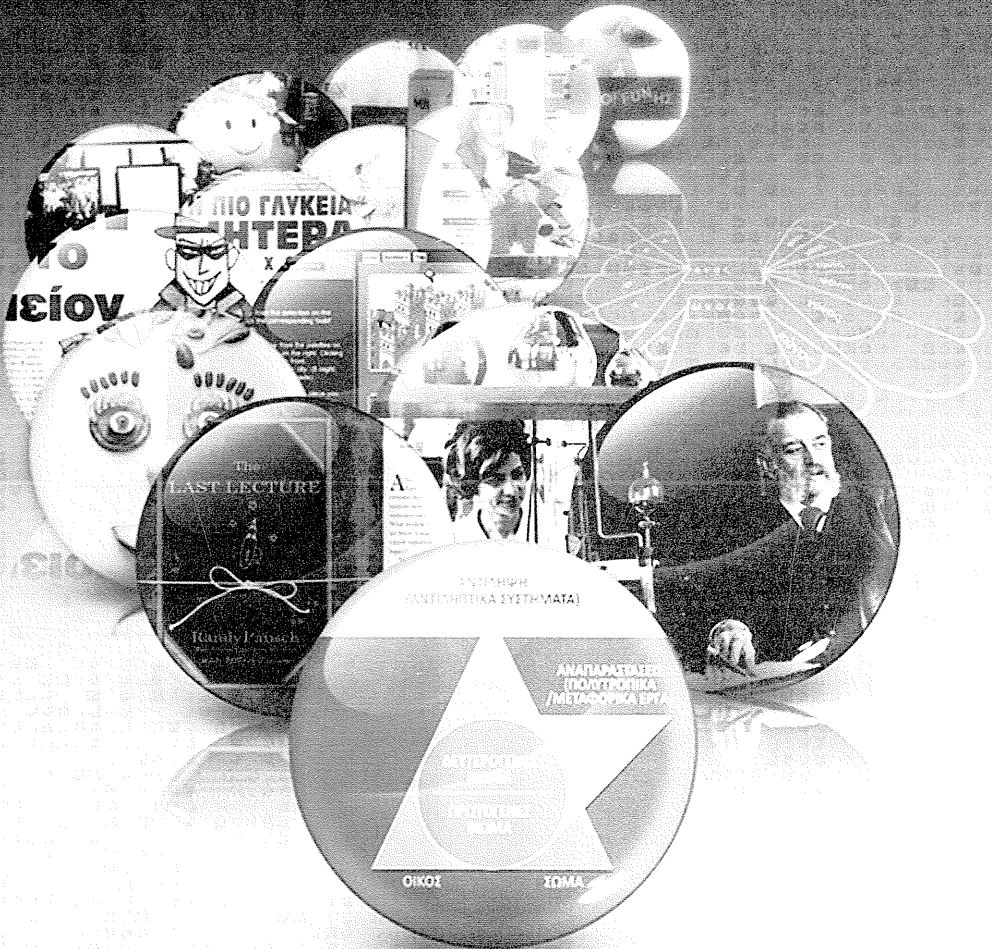

ΒΙΩΜΑ, ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΚΑΙ ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑ:

ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΣΤΗΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, ΤΗ ΜΑΘΗΣΗ ΚΑΙ ΤΗ ΓΝΩΣΗ

Εισαγωγή - επιμέλεια: Μάριος Α. Πουρκός και Ελένη Κατσαρού

ΝΗΣΙΔΕΣ

17. «ΖΩΓΡΑΦΙΣΕ ΤΑ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ»: ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΗΡΙΑΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ ΠΑΙΔΙΩΝ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

Αναστασία Γ. Στάμου, Αναστασία Αλευριάδου & Πιπίνη Ελευθερίου

ΠΕΡΙΛΗΨΗ Παρά το γεγονός ότι η αναπηρία προσεγγίζεται πλέον κυρίως ως πρόβλημα κοινωνικού αποκλεισμού παρά ως έλλειμμα του ίδιου του ατόμου, το ιατρικό μοντέλο για την αναπηρία αποτελεί την κυρίαρχη αναπαράσταση στα Μ.Μ.Ε. Αν και υπάρχει έντονη ερευνητική δραστηριότητα αναφορικά με τη μελέτη των στάσεων και αντιλήψεων για την αναπηρία, οι περισσότερες εργασίες έχουν ποσοτικό προσανατολισμό μέσω της κατασκευής μιας κλίμακας στάσεων. Αντίθετα, υπάρχουν ελάχιστες εργασίες που να μελετούν τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα με αναπηρία αναπαρίστανται σε κείμενα ενηλίκων ή παιδιών. Υπ' αυτό το πρίσμα, αναλύοντας τα πολυτροπικά κείμενα (ιχνογραφήματα) με θέμα την αναπηρία που παρήγαγαν μαθητές και μαθήτριες της Δ' τάξης Δημοτικού, σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξετάσει τις αντιλήψεις των παιδιών για την αναπηρία όπως αυτές πραγματώνονται μέσα από την πηγαία καλλιτεχνική τους έκφραση. Μ' άλλα λόγια, προσεγγίζουμε το πολυτροπικό κείμενο ως πεδίο εγγραφής των αντιλήψεων και των βιωμάτων των παιδιών για διάφορα ζητήματα. Μέσα από την ανάλυση των ιχνογραφημάτων που παρήγαγαν τα παιδιά διαπιστώνεται πως αυτό που καταγράφουν στα κείμενά τους είναι κυρίως η ίδια η κατάσταση των ατόμων με αναπηρία, αντλώντας από τον λόγο της αναπηρίας ως ελλείμματος. Ορίζοντας την αναπηρία ως περιορισμό του ίδιου του ατόμου, εστιάζουν συχνά στη μέριμνα που χρειάζεται να προσφέρουν τα αρτιμελή άτομα. Η μέριμνα, ωστόσο, αυτή, πλαισιωμένη μέσα σ' έναν λόγο κηδεμονίας ο οποίος αποφεύγει να κατανομάσει τους δράστες αυτής της φροντίδας, υπονοεί την ατομική ευθύνη «όλων μας» προς τα άτομα με αναπηρία. Εν κατακλείδι, τα παιδιά –λαμβάνοντας ανάλογα μηνύματα από το άμεσο κοινωνικό τους περιβάλλον– φαίνεται πως αναπαράγουν τα κυρίαρχα νοήματα τα οποία διαμορφώνουν μια παραδοσιακή αντίληψη για την αναπηρία και τα άτομα με αναπηρία.

Λέξεις-κλειδιά: Αναπηρία, Ιχνογράφημα, Κοινωνική σημειωτική, Λόγος ελλείμματος, Λόγος κηδεμονίας, Λόγος κοινωνικού προβλήματος.

1. Εισαγωγή

Παρά το γεγονός ότι η αναπηρία προσεγγίζεται πλέον κυρίως ως πρόβλημα κοινωνικού αποκλεισμού παρά ως έλλειμμα του ίδιου του ατόμου, το ιατρικό μοντέλο για την αναπηρία αποτελεί την κυρίαρχη αναπαράσταση στα Μ.Μ.Ε. (π.χ. Gold & Auslander, 1999). Έτσι, τόσο οι ενήλικοι (π.χ. Bergyman, 1989) όσο και τα παιδιά (π.χ. Harper, 1997) διατηρούν γενικότερα μια αρνητική στάση προς την αναπηρία και τα άτομα με αναπηρία.

Αν και υπάρχει έντονη ερευνητική δραστηριότητα αναφορικά με τη μελέτη των στάσεων και αντιλήψεων για την αναπηρία, οι περισσότερες εργασίες έχουν ποσοτικό προσανατολισμό μέσω της κατασκευής μιας κλίμακας στάσεων (Antonak & Livneh, 2000). Αντίθετα, υπάρχουν ελάχιστες εργασίες που να μελετούν τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα με αναπηρία αναπαρίστανται σε κείμενα ενηλίκων (Ferri, Connor, Solis, Valle & Volpitta, 2005· Rogers,

2002· Stamou & Padeliadu, υπό δημοσίευση) ή παιδιών (Magiati, Dockrell & Logotheti, 2002). Αυτές οι τελευταίες έχουν ενδιαφέρον, μια και δεν προσεγγίζουν τις στάσεις, τις αντιλήψεις και τις ταυτότητες ως πάγιες και αντικειμενικά προσδιορίσιμες ιδιότητες που φέρει το άτομο (ουσιακρατική θεώρηση), αλλά ως δυναμικές και ρευστές οντότητες οι οποίες πραγματώνονται και (ανα)κατασκευάζονται στον λόγο σε άμεση αλληλεπίδραση με το συμφραζόμενο της εκάστοτε επικοινωνίας (αφηγηματική ή επιτελεστική θεώρηση: π.χ. Antaki & Widdicombe, 1998· Chesire, 2000).

Υπ' αυτό το πρίσμα, αναλύοντας τα πολυτροπικά κείμενα (ιχνογραφήματα) με θέμα την αναπηρία που παρήγαγαν μαθητές και μαθήτριες της Δ' τάξης Δημοτικού, σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξετάσει τις αντιλήψεις των παιδιών για την αναπηρία όπως αυτές πραγματώνονται μέσα από την πηγαία καλλιτεχνική τους έκφραση. Μ' άλλα λόγια, προσεγγίζουμε το πολυτροπικό κείμενο ως πεδίο εγγραφής των αντιλήψεων και των βιωμάτων των παιδιών για διάφορα ζητήματα (Kendrick & McKay, 2004).

Η διερεύνηση των αντιλήψεων για θέματα αναπηρίας είναι ένα ερευνητικό αντικείμενο με ιδιαίτερη σημασία, μια και οι στάσεις προς την αναπηρία παίζουν κεντρικό ρόλο στην κοινωνική ενσωμάτωση των ατόμων με αναπηρία, καθώς επίσης και σε εκπαιδευτικά προγράμματα ένταξης τα οποία βρίσκονται ακόμη σε εμβρυακό στάδιο στην Ελλάδα (Magiati, Dockrell & Logotheti, 2002). Η μελέτη αντιλήψεων για την αναπηρία είναι ιδιαίτερα κρίσιμη όταν εμπλέκονται παιδιά, μια και οι αναπαραστάσεις τους για τον κόσμο δεν είναι ακόμη παγιωμένες. Επομένως, μια τέτοια έρευνα αποτελεί ένα πρώτο βήμα για τον σχεδιασμό στρατηγικών παρέμβασης με στόχο την καλλιέργεια θετικών στάσεων προς την αναπηρία.

Στο πρώτο μέρος του άρθρου γίνεται μια σύντομη βιβλιογραφική ανασκόπηση αναφορικά με τους αναπαραστατικούς πόρους, δηλαδή τους «λόγους» (discourses) που πλαισιώνουν την αναπηρία και τα άτομα με αναπηρία. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται η μεθοδολογία της έρευνας (δείγμα και περιγραφή πλαισίου ανάλυσης). Τέλος, παρουσιάζονται και συζητούνται τα αποτελέσματα της ανάλυσης.

2. Βιβλιογραφική ανασκόπηση: οι λόγοι της αναπηρίας

Την τελευταία εικοσιπενταετία στις σπουδές για την αναπηρία έχει γίνει μια εννοιολογική μετατόπιση από έναν «ατομικό», «ιατρικό» ή «παραδοσιακό» λόγο για την αναπηρία σ' έναν «κοινωνικό» ή «προοδευτικό» λόγο για την αναπηρία. Αυτή η αναπαραστατική στροφή οφείλεται στην ανάπτυξη του κινήματος των αναπήρων σε κοινωνικό επίπεδο και του κοινωνικού κονστρουξιονιστικού παραδείγματος σε ακαδημαϊκό επίπεδο.

Ο παραδοσιακός λόγος αναπαριστά την αναπηρία ως πρόβλημα του ίδιου του ατόμου (Gold & Auslander, 1999). Δίνει έμφαση στους περιορισμούς που θέτει το σώμα στο άτομο με αναπηρία (λόγος ελλείμματος), ενώ συχνά προσεγγίζει την αναπηρία με όρους ιατρικούς, δηλαδή ως «βλάβη» (impairment: Ferri, Connor, Solis, Valle & Volpitta, 2005). Η θυματοποίηση των ατόμων με αναπηρία τονίζεται συχνά ακόμη περισσότερο από έναν «λόγο κηδεμονίας» (guardianship discourse: Scior, 2003), σύμφωνα με τον οποίο τα άτομα με αναπηρία αναπαρίστανται να εξαρτώνται από τη βοήθεια και τη φροντίδα των αρτιμελών¹.

¹ Η επιλογή των λέξεων «αρτιμής» (able-bodied) και «αρτιμέλεια» (able-bodiedness) δεν είναι τυχαία αλλά έχουν

Ο προοδευτικός λόγος επιχειρεί ν' απομακρύνει την αναπηρία από το σώμα και να την μετατοπίσει στην κοινωνία και στα εμπόδια που αυτή ορθώνει, αναδεικνύοντας τις κοινωνικές διακρίσεις που υφίστανται τα άτομα με αναπηρία (π.χ. Corker & French, 1999· Oliver, 1996). Η κατασκευή της αναπηρίας ως μορφής κοινωνικού αποκλεισμού περιλαμβάνει τη διαμόρφωση θετικών στάσεων προς τα άτομα με αναπηρία που θα συμβάλουν στην κοινωνική τους αποδοχή, αλλά και την παροχή κατάλληλων υποδομών και υπηρεσιών (π.χ. σχολεία, βοηθητικές ράμπες στους δρόμους και τα δημόσια κτήρια κτλ.).

Αν και ο προοδευτικός λόγος φαίνεται να έχει επικρατήσει στις τάξεις των ακτιβιστών της αναπηρίας και των κοινωνικών επιστημόνων, ο παραδοσιακός λόγος παραμένει ο κυρίαρχος λόγος της αναπηρίας. Αυτός ο λόγος συνεχίζει ν' αναπαράγεται από τα Μ.Μ.Ε., όπως πρόσφατες έρευνες έχουν δείξει (π.χ. Gold & Auslander, 1999· Valentine, 2001). Από την άλλη πλευρά, οι επαγγελματίες της ειδικής αγωγής εξακολουθούν να εκπαιδεύονται στο πλαίσιο ενός ιατρικού μοντέλου για την αναπηρία, το οποίο αντιμετωπίζει τα άτομα με αναπηρία απλώς ως «διαγνωστικές κατηγορίες» (Vehkakoski, 2004). Εμποτισμένοι από τον παραδοσιακό λόγο, τόσο οι ενήλικοι (π.χ. Berryman, 1989) όσο και τα παιδιά (π.χ. Harper, 1997· Nabors & Keyes, 1995) φαίνεται να είναι γενικά αρνητικά διακείμενοι προς την αναπηρία και τα άτομα με αναπηρία, αν και το ζήτημα είναι ιδιαίτερα περίπλοκο εφ' όσον εμπλέκονται και άλλοι παράγοντες, όπως το φύλο (π.χ. Eichinger, Rizzo & Sirothnik, 1991· Woodard, 1995), ο βαθμός επαφής με άτομα με αναπηρία (π.χ. Folsom-Meek, Nearing, Groteluschen & Krampf, 1999· Hutzler, Fliess-Doner, Avraham, Reiter & Talmor, 2007), το είδος της αναπηρίας (π.χ. Nowicki, 2003· Pearson, Lo, Chui & Wong, 2003) και (στην περίπτωση των παιδιών) η ηλικία (π.χ. Hazzard, 1983).

3. Μεθοδολογία

3.1. Συλλογή δείγματος

Η έρευνα αφορά μια μελέτη περίπτωσης με συμμετέχοντες 16 μαθητές και 15 μαθήτριες της Δ' τάξης Δημοτικού σχολείου της Ιερισσού (Νομός Χαλκιδικής). Τα παιδιά κλήθηκαν να παραγάγουν ιχνογραφήματα με θέμα την αναπηρία κατά τη διάρκεια της ευέλικτης ζώνης. Η παραγωγή των κειμένων δεν έγινε στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης εκπαιδευτικής παρέμβασης ή συζήτησης που προηγήθηκε. Σκοπός της έρευνας ήταν να μελετηθούν οι αναπαραστάσεις της αναπηρίας όπως προκύπτουν από τα βιώματα και την εμπειρία των παιδιών από το άμεσο σχολικό, οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον και οι οποίες εγγράφονται στα κείμενά τους. Μ' άλλα λόγια, η έρευνα εντάσσεται στο πεδίο των προβληματισμών για τη σύγχρονη διάσταση των στερεοτύπων που επικρατούν στους οικείους κοινωνικούς χώρους των παιδιών. Μ' αυτό το σκεπτικό, ως θέμα της εικαστικής αναπαραστάσης δόθηκε ο γενικός τίτλος «Ζωγράφισε τα άτομα με ειδικές ανάγκες».

μια συγκεκριμένη σημασιολογική φόρτιση, αφού έχουν συνδεθεί με τον παραδοσιακό λόγο της αναπηρίας, όπου ως αρτιμελής ορίζεται αυτός που δεν έχει ελλειμματικό σώμα. Αντίθετα, στο πλαίσιο του προοδευτικού λόγου έχουν επικρατήσει οι όροι «μη ανάπηρος» (nondisabled) και «μη αναπήριω» (non-disability), όπου ως μη ανάπηρος ορίζεται αυτός που δεν έχει κοινωνικά εμπόδια (Devlieger, 1999). Είναι μια διάκριση που θα διατηρήσουμε και εμείς στην πορεία του άρθρου.

3.2. Περιγραφή πλαισίου ανάλυσης

Τα ιχνογραφήματα που παρήγαγαν τα παιδιά αποτελούν πολυτροπικά κείμενα με την έννοια ότι συνδυάζουν δύο τρόπους, δηλαδή ένα εικονιστικό μ' ένα γλωσσικό μήνυμα (βλέπε Παράρτημα). Το πλαίσιο ανάλυσης αντλεί από την «Κοινωνική Σημειωτική» (Social Semiotics: π.χ. Hodge & Kress, 1988· Kress & van Leeuwen, 2001). Η Κοινωνική Σημειωτική αντιμετωπίζει τα σημεία ως «αιτιολογημένες» (motivated) συνδέσεις σημαίνοντων (μορφών) και σημαινομένων (νοημάτων). Η «αιτιολόγηση» των σημείων –σε αντιπαράθεση με το «αυθαίρετο» (arbitrary) του σημείου που υποστήριζε ο Saussure– οφείλεται στον παραγωγό των σημείων, καθώς και στο πλαίσιο στο οποίο παράγονται τα σημεία. Έτσι, οι παραγωγοί σημείων χρησιμοποιούν σημαίνοντα (μορφές) που θεωρούν κατάλληλα για τη διατύπωση των νοημάτων τους. Από μια τέτοια οπτική, ο παραγωγός του κειμένου αντλεί από ένα δίκτυο επιλογών, το «σημειωτικό δυναμικό» (semiotic potential) το οποίο αφορά τους διαθέσιμους σημειωτικούς πόρους που έχει ένα συγκεκριμένο άτομο σ' ένα συγκεκριμένο πλαίσιο και από το οποίο κάνει επιλογές που δεν είναι τυχαίες αλλά ιδεολογικά καθορισμένες. Έτσι, το νόημα διαμορφώνεται από τις επιλογές που γίνονται ή δεν γίνονται κάθε φορά από τον παραγωγό του κειμένου.

Επίσης, το κείμενο θεωρείται «πολυ-λειτουργικό», δηλαδή ότι επιτελεί ταυτόχρονα μια «ιδεοποιητική» (ideational), μια «διαπροσωπική» (interpersonal) και μια «κειμενική» (textual) λειτουργία. Στην περίπτωση των γλωσσικών κειμένων, χρησιμοποιούμε τη γλώσσα για να μιλήσουμε για ένα συγκεκριμένο θέμα, δίνοντας μια αναπαράσταση της κοινωνικής πραγματικότητας (ιδεοποιητική λειτουργία), για να διεπιδράσουμε με τον ακροατή/ αναγνώστη και να υιοθετήσουμε μια στάση προς το εκφώνημα, διαμορφώνοντας κοινωνικές ταυτότητες και σχέσεις (διαπροσωπική λειτουργία), καθώς και για να κατασκευάσουμε το μέσο της επικοινωνίας, συνδέοντας τα επιμέρους γλωσσικά στοιχεία μεταξύ τους για τη δημιουργία ενός ολοκληρωμένου συνόλου, του γλωσσικού κειμένου (κειμενική λειτουργία). Στην περίπτωση των εικονιστικών κειμένων, η ιδεοποιητική λειτουργία αναφέρεται στον ρόλο της εικόνας ν' απεικονίζει αντικείμενα της βιωματικής εμπειρίας, παρέχοντας, έτσι, μια αναπαράσταση της κοινωνικής πραγματικότητας. Η διαπροσωπική λειτουργία αφορά τον τρόπο με τον οποίο ο παραγωγός της εικόνας και τα απεικονιζόμενα αντικείμενα διεπιδρούν με τον θεατή, καθώς και τη στάση που υιοθετεί ο παραγωγός της εικόνας προς τα απεικονιζόμενα αντικείμενα, διαμορφώνοντας συγκεκριμένους κοινωνικούς ρόλους και σχέσεις. Η κειμενική λειτουργία, τέλος, αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο τα απεικονιζόμενα στοιχεία συνδέονται μεταξύ τους για τη δημιουργία ενός ολοκληρωμένου συνόλου, του εικονιστικού κειμένου, αλλά και στο πώς συνδέεται ένα εικονιστικό κείμενο με ενός άλλου τύπου κείμενο (π.χ. γλωσσικό) για τη δημιουργία ενός πολυτροπικού κειμένου.

Λόγω της διαφορετικής φύσης του κάθε σημειωτικού συστήματος, έχουν αναπτυχθεί διαφορετικά αναλυτικά πλαίσια για την ανάλυση των γλωσσικών και των εικονιστικών μηνυμάτων. Ο Halliday (1994) έχει αναπτύξει το μοντέλο της «Συστημικής Λειτουργικής Γραμματικής» (Systemic Functional Grammar) για την ανάλυση της γλώσσας, ενώ οι Kress και van Leeuwen (1996) έχουν αναπτύξει το μοντέλο της Γραμματικής του Οπτικού Σχεδίου (Grammar of Visual Design) για την ανάλυση της εικόνας και της σύνδεσης γλώσσας και εικόνας για τον σχηματισμό των πολυτροπικών κειμένων. Στην πραγματικότητα, το μοντέλο

των Kress και van Leeuwen αποτελεί μεταφορά του αναλυτικού πλαισίου του Halliday για τη γλώσσα. Αντλώντας από το μοντέλο των τελευταίων, στην παρούσα εργασία (για λεπτομερή ανάλυση των γλωσσικών μηνυμάτων στα κείμενα των παιδιών με βάση το μοντέλο του Halliday, βλ. Stamou, Alevriadou, Eleftheriou & Vamvakidou, υπό δημοσίευση), εστιάζουμε στην ανάλυση των εικονιστικών μηνυμάτων και στον τρόπο με τον οποίο αυτά συνδέονται με τα γλωσσικά μηνύματα για τη σύσταση των πολυτροπικών κειμένων. Στις τρεις υποενότητες που ακολουθούν περιγράφονται οι αναλυτικές κατηγορίες που αντλήθηκαν σε σχέση με τις τρεις λειτουργίες του εικονιστικού κειμένου (ιδεοποιητική, διαπροσωπική και κειμενική).

3.2.1. Ανάλυση της ιδεοποιητικής λειτουργίας της εικόνας

Η ιδεοποιητική λειτουργία της εικόνας αναφέρεται στην αναπαράσταση της κοινωνικής πραγματικότητας μέσω του προσδιορισμού των «συμμετεχόντων» (participants), δηλαδή των απεικονιζόμενων αντικειμένων στην εικόνα, και των «διαδικασιών» (processes) στις οποίες εμπλέκονται οι συμμετέχοντες, δηλαδή των σχέσεων που συνάπτουν οι συμμετέχοντες μεταξύ τους. Οι Kress και van Leeuwen (1996) διακρίνουν τέσσερα είδη διαδικασιών: τις «αφηγηματικές» (narrative), τις «αναλυτικές» (analytical), τις «ταξινομικές» (classificational) και τις «συμβολικές» (symbolic).

Στις *αφηγηματικές διαδικασίες* οι συμμετέχοντες συνδέονται μέσω μιας πράξης που επιτελούν. Μ' άλλα λόγια, αφορούν εικόνες στις οποίες οι συμμετέχοντες κάνουν κάτι, δηλαδή πρόκειται για εικόνες οι οποίες αναπαριστούν εκτυλισσόμενες πράξεις και γεγονότα (π.χ. μια εικόνα κάποιου που ψαρεύει στο ποτάμι, μια εικόνα ενός αστυνομικού που χτυπά έναν διαδηλωτή κτλ.). Μ' αυτή την έννοια, πρόκειται για δυναμικές εικόνες οι οποίες απεικονίζουν μια εξέλιξη, μια αλλαγή. Τα άλλα τρία είδη διαδικασιών ανήκουν σε μια ευρύτερη κατηγορία, τις «εννοιολογικές» (conceptual) διαδικασίες. Σε αντίθεση με τις αφηγηματικές, οι εννοιολογικές διαδικασίες αναπαριστούν τους συμμετέχοντες σε σχέση με τη γενική και σταθερή ουσία τους. Πρόκειται, δηλαδή, για στατικές εικόνες που αναπαριστούν μια δεδομένη κατάσταση και όχι μια διαδικασία σε εξέλιξη. Ειδικότερα, στις *ταξινομικές διαδικασίες* οι συμμετέχοντες συνδέονται μέσω μιας ταξινόμησης, δηλαδή αναπαρίστανται ν' ανήκουν στην ίδια ομάδα ή κατηγορία. Μ' άλλα λόγια, οι συμμετέχοντες εμφανίζουν μια ομοιότητα, η οποία δηλώνεται και εικονιστικά μέσω της συμμετρικής σύνθεσης των απεικονιζόμενων στοιχείων μεταξύ τους, τα οποία τοποθετούνται σε ίδια απόσταση το ένα δίπλα στο άλλο. Π.χ. μια διάταξη από αντικείμενα που βρίσκονται το ένα δίπλα στο άλλο σε μια έκθεση μουσείου επειδή εμφανίζουν μια ομοιότητα (π.χ. προέρχονται από την ίδια ιστορική περίοδο ή αφορούν της ίδιας τάξης αντικείμενα όπως οικιακά σκεύη) αποτελεί ένα τυπικό παράδειγμα ταξινομικής εικονιστικής σύνθεσης. Στις *αναλυτικές διαδικασίες* οι συμμετέχοντες συνδέονται μέσω μιας σχέσης μέρους-όλου, δηλαδή αναπαρίστανται βάσει της δομής τους. Ο σχηματισμός μιας ολότητας από επιμέρους μέρη μπορεί να εμφανίζεται με έκδηλο τρόπο στην εικόνα (π.χ. ένας χάρτης ο οποίος περιλαμβάνει τους επιμέρους νομούς που σχηματίζουν την ολότητα-Ελλάδα) αλλά μπορεί και όχι (π.χ. η διαφημιστική εικόνα μιας κοπέλας που ποζάρει μ' ένα ρούχο που διαφημίζεται). Μ' αυτή την έννοια, οι αναλυτικές εικόνες αφορούν την παρουσίαση ενός αντικειμένου το οποίο προσφέρεται για παρατήρηση στον θεατή (π.χ. η φω-

τογραφία του προσώπου μας στην αστυνομική ταυτότητα). Έτσι, πρόκειται για την πιο στοιχειώδη και συχνή επιλογή του εικονιστικού συστήματος. Τέλος, στις *συμβολικές διαδικασίες* οι συμμετέχοντες αναπαρίστανται σε σχέση με το νόημα που υποδηλώνουν. Πρόκειται, μ' άλλα λόγια, για εικονιστικές συνθέσεις με πρωτίστως εμβληματική και δευτερευόντως πληροφοριακή αξία (π.χ. η εικόνα με τον Λευκό Πύργο στα λεωφορεία του Κ.Τ.Ε.Λ. του Νομού Θεσσαλονίκης χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει τη γεωγραφική προέλευση των συγκεκριμένων λεωφορείων, η οποία όμως δηλώνεται έτσι κι αλλιώς από τα έντονα γράμματα «Κ.Τ.Ε.Λ. Νομού Θεσσαλονίκης» που υπάρχουν πάνω στο λεωφορείο).

3.2.2. Ανάλυση της διαπροσωπικής λειτουργίας της εικόνας

Η διαπροσωπική λειτουργία της εικόνας περιλαμβάνει την κατασκευή των κοινωνικών ρόλων και ταυτοτήτων η οποία αναφέρεται, αφ' ενός, στη διεπίδραση μεταξύ παραγωγού της εικόνας/ απεικονιζόμενων αντικειμένων και θεατή, και, αφ' ετέρου, στη στάση του παραγωγού της εικόνας προς τα απεικονιζόμενα αντικείμενα. Όσον αφορά τα διαδραστικά στοιχεία της εικόνας, οι Kress και van Leeuwen (1996) διακρίνουν τρεις βασικές αναλυτικές κατηγορίες: το «βλέμμα» (gaze) των απεικονιζόμενων αντικειμένων προς τον θεατή, το μέγεθος του κάδρου και την «κοινωνική απόσταση» (social distance) μεταξύ των απεικονιζόμενων αντικειμένων και του θεατή, και τη σχέση «εξουσίας» (power) μεταξύ των απεικονιζόμενων αντικειμένων και του θεατή.

Το *βλέμμα* αφορά το αν τα απεικονιζόμενα αντικείμενα κοιτούν προς τον θεατή απευθυνόμενα, επομένως, άμεσα προς αυτόν με φιλική, ειρωνική, εριστική κ.ά. διάθεση («εικονιστική πράξη απαίτησης»: image act of demand) ή όχι. Στη δεύτερη περίπτωση, τα απεικονιζόμενα αντικείμενα δεν κοιτούν προς τον θεατή, και επομένως δεν ζητούν κάτι απ' αυτόν αλλά, αντίθετα, προσφέρονται προς παρατήρηση («εικονιστική πράξη προσφοράς»: image act of offer). Η *κοινωνική απόσταση* μεταξύ των απεικονιζόμενων αντικειμένων και του θεατή κατασκευάζεται εικονιστικά από το μέγεθος που έχει το κάδρο, το οποίο καθορίζεται από τις επιλογές που γίνονται στην απόσταση λήψης της εικόνας. Η «κοντινή λήψη» (close shot) της εικόνας, η οποία εστιάζει στα απεικονιζόμενα αντικείμενα, υποδηλώνει μια προσωπική και στενή σχέση. Η «μεσαία λήψη» (medium shot) της εικόνας, η οποία απομακρύνεται από τα απεικονιζόμενα αντικείμενα, υποδηλώνει μια μέτριου βαθμού οικειότητα. Η «μακρινή λήψη» (long shot) της εικόνας, η οποία δεν εστιάζει καθόλου στα απεικονιζόμενα αντικείμενα, υποδηλώνει μια απρόσωπη σχέση. Η σχέση *εξουσίας* μεταξύ των απεικονιζόμενων αντικειμένων και του θεατή πραγματώνεται εικονιστικά από τις επιλογές που γίνονται στον κάθετο άξονα (βερτικάλ) γωνίας λήψης της εικόνας. Αν το απεικονιζόμενο αντικείμενο το βλέπουμε από «υψηλή γωνία» (high angle) λήψης, αυτό δείχνει μικροσκοπικό και ασήμαντο. Αντίθετα, αν το βλέπουμε από «χαμηλή γωνία» (low angle) λήψης, δείχνει τεράστιο και σημαντικό. Στην πρώτη περίπτωση, απεικονίζεται μια ασύμμετρη σχέση εξουσίας, με τον θεατή ν' ασκεί εξουσία στο απεικονιζόμενο αντικείμενο. Στη δεύτερη περίπτωση, η ασύμμετρη σχέση εξουσίας αντιστρέφεται, με το απεικονιζόμενο αντικείμενο ν' ασκεί εξουσία στον θεατή. Τέλος, αν η γωνία λήψης είναι στο «ύψος των ματιών» (eye level), τότε δηλώνεται μια συμμετρική σχέση ισοτιμίας των δύο μερών.

Η στάση του παραγωγού της εικόνας προς τα απεικονιζόμενα αντικείμενα πραγματώνε-

ται με το σύστημα της «τροπικότητας» (modality). Η τροπικότητα αφορά τον βαθμό αξιοπιστίας και ρεαλισμού του εικονιστικού μηνύματος που μεταφέρεται.

Το ποια εικόνα θεωρείται ότι αποδίδει πιστά την πραγματικότητα και εκλαμβάνεται ως ρεαλιστική (δηλαδή, έχει υψηλή τροπικότητα) είναι πολιτισμικά αλλά και συμφραστικά καθορισμένο. Οι Kress και van Leeuwen (1996) διακρίνουν τρία βασικά είδη «προσανατολισμών κωδικοποίησης» (coding orientations), οι οποίοι καθορίζουν την τροπικότητα της εικόνας βάσει του συμφραστικού πλαισίου στο οποίο βρίσκεται αυτή κάθε φορά στον δυτικό μας πολιτισμό. Όταν μια εικόνα συνδέεται μ' ένα τεχνο-επιστημονικό συμφραζόμενο, ο βαθμός τροπικότητας και επομένως ρεαλισμού της αυξάνεται όσο προσομοιάζει μ' ένα αφηρημένο διάγραμμα (τεχνολογικός προσανατολισμός κωδικοποίησης). Όταν, αντίθετα, μια εικόνα συνδέεται με συμφραζόμενα όπου κυριαρχεί η απόλαυση (π.χ. διαφήμιση, μαγειρική, ορισμένες μορφές τέχνης), γίνεται πιο ρεαλιστική όσο τα χρώματα που έχει είναι όλο και πιο έντονα και εντυπωσιακά (αισθητηριακός προσανατολισμός κωδικοποίησης). Τέλος, όταν μια εικόνα επιτελεί τον ρόλο του πιστού αντίγραφου της πραγματικότητας (π.χ. φωτορεπορτάζ) και συνδέεται με σχετικά συμφραζόμενα (π.χ. Μ.Μ.Ε.), τότε ο βαθμός ρεαλισμού της αυξάνεται όσο προσομοιάζει μ' αυτό που αυτονόητα εκλαμβάνουμε ως «πραγματικότητα» (π.χ. ούτε πολύ έντονα χρώματα αλλά ούτε και άσπρο-μαύρο) (νατουραλιστικός προσανατολισμός κωδικοποίησης).

3.2.3. Ανάλυση της κειμενικής λειτουργίας της εικόνας

Η κειμενική λειτουργία της εικόνας αναφέρεται στην κατασκευή του εικονιστικού κειμένου μέσω της διάταξης των επιμέρους απεικονιζόμενων αντικειμένων αλλά και στη σύνθεση του πολυτροπικού κειμένου μέσω της σύνδεσης του εικονιστικού μ' έναν άλλου τύπου σημειωτικό κώδικα. Η κειμενική λειτουργία της εικόνας περιλαμβάνει αρκετές αναλυτικές κατηγορίες («πλαίσωση»: framing, «προεξοχή»: salience, «σύνθεση»: composition). Εμείς θα περιοριστούμε στην «πληροφοριακή αξία» (information value), η οποία ορίζεται από την τοποθέτηση των στοιχείων στις διάφορες «ζώνες» της εικόνας. Τρεις είναι αυτές οι ζώνες της εικόνας: η ζώνη «αριστερά-δεξιά» (left-right), η ζώνη «πάνω-κάτω» (top-bottom) και η ζώνη «κέντρο-περιθώριο» (center-margin).

Η ζώνη *αριστερά-δεξιά* ορίζει μια σχέση «γνωστής» (given) και «νέας» (new) πληροφορίας αντίστοιχα. Ό,τι τοποθετείται στα αριστερά μιας εικόνας θεωρείται δεδομένο και οικείο στον θεατή, μια και έτσι συνηθίζουμε στις κοινωνίες με αριστερόστροφη γραφή να «διαβάζουμε» τις εικόνες. Αντίθετα, ό,τι τοποθετείται στα δεξιά μιας εικόνας θεωρείται νέα και σημαντική πληροφορία, μια και το παρατηρούμε μεταγενέστερα. Πολλά περιοδικά εκμεταλλεύονται τη διάταξη αριστερά-δεξιά, τοποθετώντας τη δημοσιογραφική ύλη στις αριστερές σελίδες και το διαφημιστικό υλικό στις δεξιές σελίδες των περιοδικών. Μ' αυτό τον τρόπο, προωθούν το καταναλωτικό πρότυπο ζωής, δίνοντας έμφαση στις διαφημίσεις. Η ζώνη *πάνω-κάτω* δηλώνει μια σχέση «ιδανικής» (ideal) και «πραγματικής» (real) κατάστασης αντίστοιχα. Τα στοιχεία που τοποθετούνται στο πάνω μέρος της εικόνας δηλώνουν τον κόσμο των επιθυμιών και προσδοκιών μας, ενώ όσα βρίσκονται στο κάτω μέρος της εικονιστικής σύνθεσης αποτελούν τον κόσμο της πραγματικότητας, αυτού που πραγματικά συμβαίνει. Η διάταξη πάνω-κάτω αξιοποιείται συχνά στις διαφημιστικές εικόνες, όπου στο πάνω μέρος

των κειμένων συνηθίζεται να τοποθετείται η ελκυστική εικόνα του διαφημιζόμενου προϊόντος και στο κάτω μέρος να τοποθετείται το λεκτικό μήνυμα με χρηστικές πληροφορίες για το προϊόν (π.χ. μάρκα προϊόντος, διεύθυνση στην οποία διατίθεται κτλ.). Τέλος, η *ζώνη κέντρο-περιθώριο* αφορά τον τρόπο με τον οποίο οργανώνεται η εικονιστική σύνθεση. «Κεντραρισμένη» (centered) θεωρείται η εικόνα στην οποία υπάρχει ένα κέντρο που οργανώνει τα υπόλοιπα στοιχεία τα οποία βρίσκονται στο περιθώριο. Τα στοιχεία που βρίσκονται στο κέντρο θεωρούνται σημαντικά αποτελώντας τον πυρήνα της πληροφορίας, ενώ όσα στοιχεία βρίσκονται στο περιθώριο αποτελούν εξαρτώμενα μέρη, λειτουργώντας ως δορυφόροι του κέντρου. Αντίθετα, όταν δεν υπάρχει ένα κέντρο που να οργανώνει τα στοιχεία μεταξύ τους και έχουμε πολλούς ανεξάρτητους πόλους, τότε η εικόνα είναι «πολωμένη» (polarized).

4. Αποτελέσματα

4.1. Γενικές παρατηρήσεις

Παρά το γεγονός ότι δεν δόθηκε καμιά κατεύθυνση στα παιδιά ως προς το τι περιλαμβάνει η «αναπηρία», είναι αξιοσημείωτο πως μόνο κινητικές (ημιπληγία) και αισθητηριακές (κυρίως τύφλωση) μορφές αναπηρίας απεικονίστηκαν. Αυτό μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι αυτές οι μορφές αναπηρίας απεικονίζονται ευκολότερα από τις μαθησιακές και νοητικές αναπηρίες. Επίσης, τα μικρά παιδιά τείνουν ν' αναγνωρίζουν αναπηρίες που είναι «ορατές» σ' αυτά (Magiati, Dockrell & Logotheti, 2002). Οι κινητικές και αισθητηριακές αναπηρίες δεν είναι μόνο ορατές επειδή φαίνονται εξωτερικά, αλλά και γιατί απαιτούν ειδικό εξοπλισμό (π.χ. καροτσάκι, βοηθήματα ακοής κτλ.).

Η βιβλιογραφική ανασκόπηση και η ανάλυση των δεδομένων οδήγησαν στον προσδιορισμό τριών λόγων της αναπηρίας: *του λόγου του ελλείμματος* και *του λόγου της κηδεμονίας*, οι οποίοι αποτελούν μέρος του ευρύτερου παραδοσιακού λόγου της αναπηρίας, και *του λόγου του κοινωνικού προβλήματος*, ο οποίος συνδέεται με τον προοδευτικό λόγο της αναπηρίας. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στις υποενότητες που ακολουθούν κατά είδος λόγου. Ωστόσο, αξίζει να επισημανθούν ορισμένα κοινά στοιχεία που συνδέονται με τη διαπροσωπική λειτουργία της εικόνας και που χαρακτηρίζουν τα ιχνογραφήματα στο σύνολό τους, ανεξάρτητα από τον λόγο αναπηρίας που χρησιμοποιείται σ' αυτά.

Ειδικότερα, μέσα από την ανάλυση διαπιστώθηκε πως στα περισσότερα ιχνογραφήματα τα απεικονιζόμενα αντικείμενα κοιτούν προς τον θεατή (π.χ. βλ. ιχνογράφημα 1), είναι δηλαδή διαδραστικά κείμενα². Η απόσταση λήψης της εικόνας είναι μεσαία (π.χ. βλ. ιχνογράφημα 6) και μακρινή (π.χ. βλ. ιχνογράφημα 5), το οποίο υποδηλώνει μέτριο και ελάχιστο βαθμό κοινωνικής εγγύτητας αντίστοιχα μεταξύ απεικονιζόμενων αντικειμένων και θεατή. Μ' άλλα λόγια, τα παιδιά απέφυγαν ν' απεικονίσουν από κοντά τα άτομα με αναπηρία. Επίσης, η γωνία λήψης των απεικονιζόμενων στοιχείων είναι στο ύψος των ματιών (ισοτιμία μεταξύ απεικονιζόμενων αντικειμένων και θεατή) (π.χ. βλ. ιχνογράφημα 2). Υπάρχουν ελάχιστες

² Στην ανάλυση του βλέμματος δεν συμπεριλήφθηκαν τα περισσότερα ιχνογραφήματα που άντλησαν από τον λόγο του κοινωνικού προβλήματος (βλ. ιχνογραφήματα 10 και 11), μια και δεν περιείχαν τις περισσότερες φορές έμφυχες οντότητες που είναι απαραίτητες γι' αυτή την αναλυτική κατηγορία (Kress & van Leeuwen, 1996).

εξαιρέσεις όπου η γωνία λήψης είναι υψηλή, μέσω της οποίας ο θεατής παρατηρεί από θέση ισχύος τη ζωή που βιώνει το άτομο με αναπηρία (π.χ. βλ. ιχνογράφημα 8). Τέλος, από τη σκοπιά της τροπικότητας, στα περισσότερα ιχνογραφήματα χρησιμοποιούνται έντονοι χρωματισμοί (π.χ. βλ. ιχνογράφημα 3), γεγονός που παραπέμπει στον αισθητηριακό προσανατολισμό κωδικοποίησης. Αυτό σημαίνει ότι τα παιδιά προσπάθησαν να δημιουργήσουν εικονιστικές συνθέσεις που να είναι γενικά ευχάριστες και εντυπωσιακές.

4.2. Ο λόγος του ελλείμματος

Ο λόγος του ελλείμματος χρησιμοποιήθηκε στο 47% των κειμένων (βλ. ιχνογραφήματα 1-5). Αντλώντας απ' αυτό τον λόγο, τα παιδιά εστίασαν στην περιγραφή της ίδιας της κατάστασης των ατόμων με αναπηρία, προσεγγίζοντας, επομένως, την αναπηρία ως πρόβλημα που εντοπίζεται στα ίδια τα άτομα. Κάτι τέτοιο διαφάνηκε τόσο από τις επιλογές τους στο ιδεοποιητικό όσο και στο διαπροσωπικό επίπεδο της ανάλυσης. Ειδικότερα, τα άτομα με αναπηρία απεικονίστηκαν ως οι μοναδικοί συμμετέχοντες στα ιχνογραφήματα, με ελάχιστες εξαιρέσεις, κατά τις οποίες εμφανίστηκαν και συμμετέχοντες από τον κόσμο της αρτιμέλειας (βλ. ιχνογραφήματα 4 και 5). Από την άλλη πλευρά, οι διαδικασίες ήταν κυρίως αναλυτικού (βλ. ιχνογραφήματα 1, 2 και 4) και λιγότερο αφηγηματικού τύπου (βλ. ιχνογραφήματα 3 και 5), γεγονός που επίσης εκφράζει τον προσανατολισμό των συγκεκριμένων ιχνογραφημάτων προς τη σκιαγράφιση της κατάστασης των ατόμων με αναπηρία.

Σε κειμενικό επίπεδο, οι εικονιστικές συνθέσεις ήταν κεντραρισμένες, τοποθετώντας τα άτομα με αναπηρία στο κέντρο του ενδιαφέροντος. Όσον αφορά τη ζώνη πάνω-κάτω, τα παιδιά είχαν την τάση να τοποθετούν στο πάνω μέρος των ιχνογραφημάτων, δηλαδή στη σφαίρα των προσδοκιών, το γλωσσικό μήνυμα και στοιχεία του κόσμου της αρτιμέλειας (π.χ. μπασκέτα), ενώ στο κάτω μέρος, δηλαδή στο πεδίο της πραγματικής ζωής, ν' απεικονίζουν τον κόσμο της αναπηρίας (βλ. ιχνογραφήματα 3, 4 και 5). Το γλωσσικό μήνυμα είχε κυρίως τον ρόλο των επεξηγηματικών τίτλων (ή λεζαντών, στις ελάχιστες περιπτώσεις που τοποθετούνταν στο κάτω μέρος του ιχνογραφήματος όπως στο ιχνογράφημα 1), καθώς δεν εμπλούτιζαν πληροφοριακά το εικονιστικό κείμενο.

4.3. Ο λόγος της κηδεμονίας

Ο λόγος της κηδεμονίας αντλήθηκε για το 35% των ιχνογραφημάτων (βλ. ιχνογραφήματα 6-9). Μέσω αυτού του λόγου, τα παιδιά επικεντρώθηκαν στην εξάρτηση των ατόμων με αναπηρία από τη φροντίδα των αρτιμελών. Το ενδιαφέρον είναι ότι η συνδρομή των αρτιμελών δεν απεικονίστηκε στο εικονιστικό κείμενο. Τα μοναδικά απεικονιζόμενα αντικείμενα (οι συμμετέχοντες) ήταν τα άτομα με αναπηρία, ενώ σε ελάχιστες εξαιρέσεις συμπεριληφθηκαν και αρτιμελή άτομα (βλ. ιχνογράφημα 9). Η αναφορά στους αρτιμελείς έγινε μέσω των γλωσσικών μηνυμάτων, τα οποία, σε αντίθεση με τα ιχνογραφήματα του λόγου του ελλείμματος, εδώ έπαιξαν σημαντικό ρόλο εμπλουτίζοντας τις εικονιστικές συνθέσεις. Πιο συγκεκριμένα, μέσω των γλωσσικών κειμένων (τα οποία συχνά εμφανίστηκαν ως συννεφάκια, βλ. ιχνογραφήματα 6 και 7), τα άτομα με αναπηρία απέκτησαν φωνή καλώντας σε βοήθεια τους αρτιμελείς. Έτσι, τα πολυτροπικά κείμενα που προέκυψαν αφορούσαν τελικά αφηγηματικές

(δηλαδή, διηγούνταν μια ιστορία: τα άτομα με αναπηρία έστελναν ένα μήνυμα, βλ. ιχνογραφήματα 6 και 7) παρά αναλυτικές (δηλαδή, περιέγραφαν μια κατάσταση, βλ. ιχνογράφημα 6) ή ταξινομικές (δηλαδή, σχημάτιζαν μια ομάδα, βλ. ιχνογράφημα 7) διαδικασίες, στις οποίες αναφέρονται αν δεν λάβουμε υπ' όψη το γλωσσικό μήνυμα. Είναι αξιοσημείωτο ότι, παρά το γεγονός πως τα γλωσσικά κείμενα αναφέρονταν στους αρτιμελείς, αυτοί τελικά δεν προσδιορίζονταν με σαφήνεια σ' αυτά. Από την άλλη πλευρά, σε κειμενικό επίπεδο, οι εικονιστικές συνθέσεις ήταν κυρίως κεντραρισμένες (βλ. ιχνογραφήματα 6, 8 και 9), δηλαδή και σ' αυτά τα ιχνογραφήματα δόθηκε το κέντρο βάρους στα άτομα με αναπηρία. Τέλος, το γλωσσικό κείμενο, όπως και στην περίπτωση του λόγου του ελλείμματος, συνήθως τοποθετούνταν από τα παιδιά στο πάνω μέρος των ιχνογραφημάτων.

4.4. Ο λόγος του κοινωνικού προβλήματος

Ο λόγος του κοινωνικού προβλήματος αποτέλεσε μια περιφερειακή επιλογή για τα παιδιά, περιλαμβάνοντας μόνο το 12% των ιχνογραφημάτων (βλ. ιχνογραφήματα 10-12). Τα ιχνογραφήματα αυτά διέφεραν από τα υπόλοιπα, αφού τα απεικονιζόμενα αντικείμενα δεν ήταν άτομα με αναπηρία ή μη ανάπηροι (εξαίρεση αποτελεί το ιχνογράφημα 12) αλλά σελίδες από βιβλία και φυλλάδια. Οι εικονιστικές συνθέσεις αναφέρονταν σε αναλυτικές διαδικασίες μέσω των οποίων σχηματίστηκαν οι ολότητες των βιβλίων και των φυλλαδίων. Σε αντίθεση, λοιπόν, με τα υπόλοιπα ιχνογραφήματα, στα οποία το γλωσσικό μήνυμα είχε δευτερεύοντα ρόλο, εδώ αποτέλεσε το βασικό συστατικό μέρος των ιχνογραφημάτων. Έτσι, η αναπηρία κατασκευάστηκε ως ζήτημα κοινωνικού αποκλεισμού μέσω της σύνταξης φυλλαδίων, τα οποία περιείχαν αιτήματα για την παροχή κατάλληλων υποδομών στα άτομα με αναπηρία. Επίσης, σε αντίθεση με τον λόγο της κηδεμονίας όπου οι αρτιμελείς δεν απεικονίστηκαν ούτε κατονομάστηκαν, εδώ οι μη ανάπηροι αναφέρονται μέσα στα φυλλάδια με τον όρο «Πολιτεία», ενώ έχουμε μια περίπτωση όπου η τελευταία απεικονίζεται κιόλας, παίρνοντας τη μορφή μιας κυρίας, ενώ τοποθετείται στα δεξιά του ιχνογραφήματος αποτελώντας τη νέα-σημαντική πληροφορία (βλ. ιχνογράφημα 12). Σε κειμενικό επίπεδο, μια και οι εικονιστικές συνθέσεις απεικόνισαν σελίδες από βιβλία και φυλλάδια, διαμόρφωσαν πολωμένους σχηματισμούς.

5. Συμπεράσματα

Μέσα από την ανάλυση των ιχνογραφημάτων που παρήγαγαν τα παιδιά διαπιστώνεται πως αυτό που κατέγραψαν στα κείμενά τους ήταν κυρίως η ίδια η κατάσταση των ατόμων με αναπηρία, αντλώντας από τον λόγο της αναπηρίας ως ελλείμματος. Ορίζοντας την αναπηρία ως περιορισμό του ίδιου του ατόμου, εστίασαν συχνά στη μέριμνα που χρειάζεται να προσφέρουν τα αρτιμελή άτομα. Η μέριμνα, ωστόσο, αυτή, πλαισιωμένη μέσα σ' έναν λόγο κηδεμονίας, ο οποίος απέφυγε να κατονομάσει τους δράστες αυτής της φροντίδας, υπονοεί την ατομική ευθύνη «όλων μας» προς τα άτομα με αναπηρία. Σ' αυτό το πλαίσιο, η φροντίδα προς τα άτομα με αναπηρία εκλαμβάνεται, επομένως, ως φιλανθρωπία. Αντίθετα, τα παιδιά σπάνια αναφέρθηκαν στην κοινωνική διάσταση του ζητήματος, αντλώντας από τον λόγο του κοινωνικού προβλήματος. Ο τελευταίος εκλαμβάνει και τελείως διαφορετικά το ζήτημα

της μέριμνας προς τα άτομα με αναπηρία, η οποία δεν αποτελεί υπόθεση όλων μας αλλά κοινωνικό έργο το οποίο προσφέρεται από συγκεκριμένες κοινωνικές δομές (την «Πολιτεία») και όχι από μεμονωμένα άτομα.

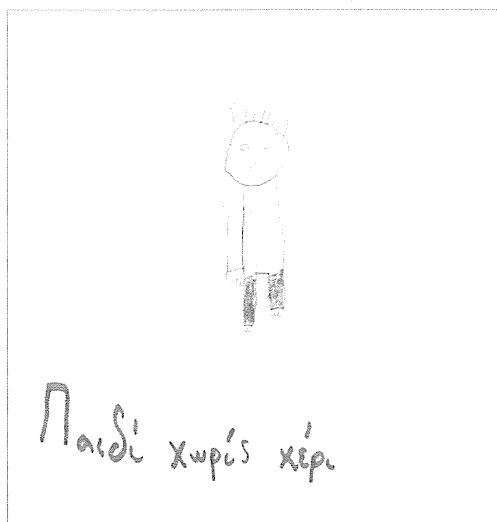
Εν κατακλείδι, τα παιδιά –λαμβάνοντας ανάλογα μηνύματα από το άμεσο κοινωνικό τους περιβάλλον– φαίνεται πως αναπαρήγαγαν τα κυρίαρχα νοήματα τα οποία διαμορφώνουν μια παραδοσιακή αντίληψη για την αναπηρία και τα άτομα με αναπηρία. Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν ν' αποκαλύψουμε τους σημειωτικούς πόρους που χρησιμοποιούνται από τα παιδιά για την αναπαράσταση της αναπηρίας και των ατόμων με αναπηρία. Μια τέτοια διαδικασία αποτελεί σημαντικό στάδιο πριν τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών παρεμβάσεων με στόχο την ανατροπή των κυρίαρχων νοημάτων που πλαισιώνουν την αναπηρία. Αν βασικός στόχος της εκπαίδευσης είναι να κάνει τους μαθητές ν' αποδεχτούν την ετερότητα, ένα σημαντικό βήμα προς αυτή την κατεύθυνση αποτελεί η καταπολέμηση των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων που συνδέονται με συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες που ανήκουν στους «Άλλους», όπως είναι τα άτομα με αναπηρία. Σ' αυτό το πλαίσιο, κείμενα σαν τα παραπάνω, καθώς και από τα Μ.Μ.Ε., μπορούν επίσης να χρησιμοποιηθούν στην τάξη με στόχο την ανάλυση, τη συζήτηση και την ανατροπή των στερεοτυπικών και κυρίαρχων αναπαραστάσεων που συνδέονται με την κατασκευή θεμάτων γύρω από την αναπηρία.

Βιβλιογραφία

- Antaki, C. & Widdicombe, S. (Eds.) (1998). *Identities in Talk*. London: Sage.
- Antonak, R. F. & Livneh, H. (2000). Measurement of Attitudes towards Persons with Disabilities. *Disability & Rehabilitation*, 22, 5, 211-224.
- Berryman, J. D. (1989). Attitudes of the Public toward Educational Mainstreaming. *Remedial and Special Education*, 10, 44-49.
- Cheshire, J. (2000). The Telling or the Tale? Narratives and Gender in Adolescent Friendship Networks. *Journal of Sociolinguistics*, 4, 2, 234-262.
- Corker, M. & French, S. (Eds.) (1999). *Disability Discourse*. Buckingham: Open University Press.
- Devlieger, P. J. (1999). From Handicap to Disability: Language Use and Cultural Meaning in the United States. *Disability & Rehabilitation*, 21, 7, 346-354.
- Eichinger, J., Rizzo, T. & Sirotnik, B. (1991). Changing Attitudes toward People with Disabilities. *Teacher Education and Special Education*, 14, 121-126.
- Ferri, B. A., Connor, D. J., Solis, S., Valle, J. & Volpitta, D. (2005). Teachers with LD: Ongoing Negotiations with Discourses of Disability. *Journal of Learning Disabilities*, 38, 1, 62-78.
- Folsom-Meek, S. L., Nearing R. J., Groteluschen, W. & Krampf, H. (1999). Effects of Academic Major, Gender, and Hands-on Experience on Attitudes of Preservice Professionals. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 16, 4, 389-402.
- Gold, N. & Auslander, G. (1999). Newspaper Coverage of People with Disabilities in Canada and Israel: An International Comparison. *Disability & Society*, 14, 6, 709-731.
- Halliday, M. A. K. (1994). *An Introduction to Functional Grammar* (2nd edition). London: Edward Arnold.
- Harper, D. (1997). Children's Attitudes toward Physical Disability in Nepal. *Journal of Cross Cultural Psychology*, 28, 710-729.
- Hazzard, A. (1983). Children's Experience with Knowledge of and Attitudes towards Disabled Persons. *Journal of Special Education*, 17, 131-139.
- Hodge, R. & Kress, G. (1988). *Social Semiotics*. Cambridge: Polity.
- Hutzler, Y., Fliess-Douer, O., Avraham, A., Reiter, S. & Talmor, R. (2007). Effect of Short-Term Awareness Interventions on Children's Attitudes towards Peers with a Disability. *International Journal of Rehabilitation Research*, 30, 2, 159-161.
- Kendrick, M. & McCay, R. (2004). Drawings as an Alternative Way of Understanding Young Children's Construction

- of Literacy. *Journal of Early Childhood Literacy*, 4, 109-128.
- Kress, G., & van Leeuwen, T. (1996). *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. London: Routledge.
- Kress, G. & van Leeuwen, T. (2001). *Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication*. London: Arnold.
- Magiati, I., Dockrell, J. E., Logotheti, A. E. (2002). Young Children's Understanding of Disabilities: The Influence of Development, Context and Cognition. *Applied Developmental Psychology*, 23, 409-430.
- Nabors, L. & Keyes, L. (1995). Preschoolers' Reasons for Accepting Peers with and without Disabilities. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 7, 335-355.
- Nowicki, E. A. (2003). A Meta-analysis of the Social Competence of Children with Learning Disabilities in Inclusive Classrooms: Comparisons with Average to High and Low Achieving Classmates. *Learning Disability Quarterly*, 26, 171-188.
- Oliver, M. (1996). *Understanding Disability: From Theory to Practice*. London: Macmillan.
- Pearson, V., Lo, E., Chui, E. & Wong, D. (2003). A Heart to Learn and Care? Teachers' Responses toward Special Need Children in Mainstream Schools in Hong Kong. *Disability & Society*, 18, 4, 489-508.
- Rogers, R. (2002). Through the Eyes of the Institution: A Critical Discourse Analysis of Decision Making in Two Special Education Meetings. *Anthropology & Education Quarterly*, 33, 2, 213-237.
- Scior, K. (2003). Using Discourse Analysis to Study the Experiences of Women with Learning Disabilities. *Disability & Society*, 18, 6, 779-795.
- Stamou, A. G., Alevriadou, A., Eleftheriou, P. & Vamvakidou, I. (υπό δημοσίευση). Constructing an Identity of Able-bodiedness: Discourses of Disability by Primary School Children. *Proceedings of the 10th Conference of Children's Identity and Citizenship in Europe (CiCe 2008)*, Istanbul, Turkey.
- Stamou, A. G. & Padelidiu, S. (υπό δημοσίευση). Discourses of Disability by Teacher Candidates: A Critical Discourse Analysis of Written Responses to a Disability Simulation. *Journal of Applied Social Psychology*.
- Valentine, J. (2001). Disabled Discourse: Hearing Accounts of Deafness Constructed through Japanese Television and Film. *Disability & Society*, 16, 5, 707-721.
- Vehkakoski, T. (2004). Professional Accounts of Services for Disabled Children in the Context of the 1990s Finnish Economic Recession. *Disability & Society*, 19, 5, 501-518.
- Woodard, R. (1995). The Effects of Gender and Type of Disability on Attitudes of Children toward Peers with Physical Disabilities. *Therapeutic Recreation Journal*, 29, 219-227.

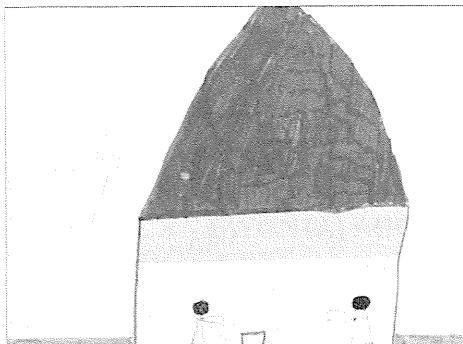
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

Ιχνογράφημα 1.

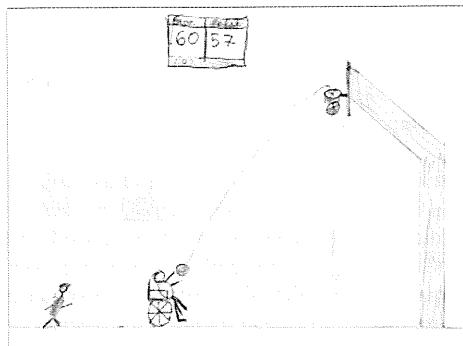
Ιχνογράφημα 2.

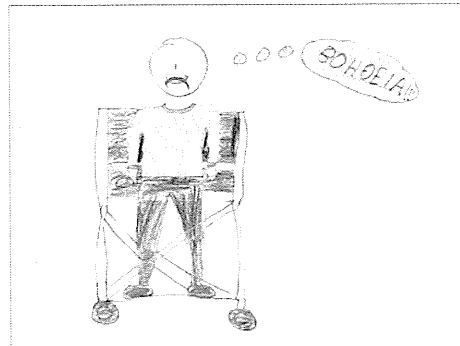
Ιχνογράφημα 3.

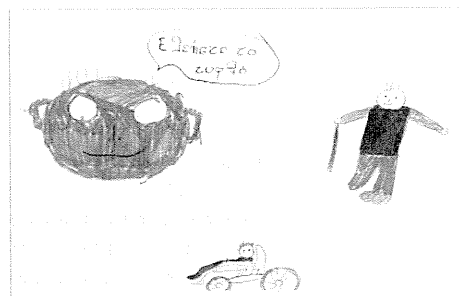
Ιχνογράφημα 4.

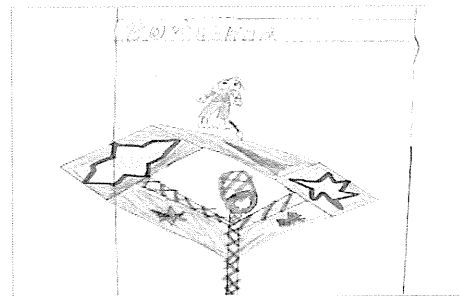
Ιχνογράφημα 5.

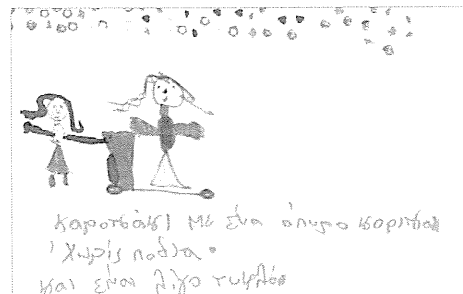
Ιχνογράφημα 6.

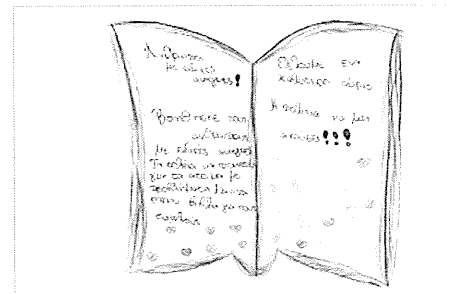
Ιχνογράφημα 7.

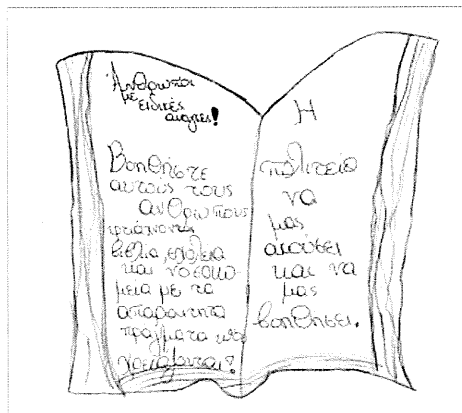
Ιχνογράφημα 8.

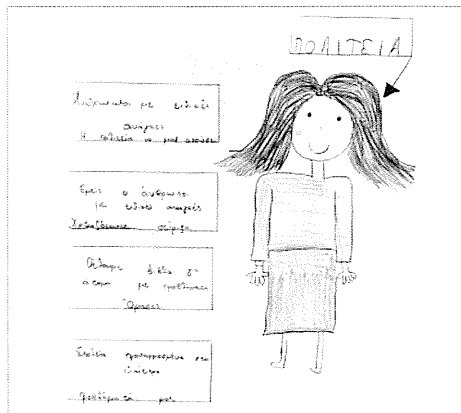
Ιχνογράφημα 9.

Ιχνογράφημα 10.

Ιχνογράφημα 11.

Ιχνογράφημα 12.

Representations of disability in primary school children's drawings

Anastasia G. Stamou, Anastasia Alevriadou & Pipini Elevtheriou

ABSTRACT Although disability is now mainly approached as a problem of social exclusion rather than as an individual deficit, the medical model of disability constitutes the dominant representation in the media. Despite the fact that there is intense research activity regarding the exploration of attitudes and perceptions about disability, most studies have a quantitative orientation through the construction of an attitude scale. In contrast, there are few studies addressing the way people with disability are represented in texts produced by adults or children. From this perspective, by analyzing the multimodal texts (drawings) on the topic of disability produced by primary school students of grade 4, the aim of the present study is to examine the children's perceptions about disability as these emerge from their spontaneous artistic expression. In other words, we approach multimodal text as a field in which perceptions and lived experiences of children are encoded regarding various issues. Through the analysis of children's drawings, we conclude that they mainly focus on the condition proper of people with disability, drawing upon the deficit discourse of disability. Defining disability as a limitation of the individual proper, they often focus on the care to be provided by able-bodied people. This care, however, being framed within the context of guardianship discourse and avoiding naming the agents of this care, implies the individual responsibility of "all of us" to people with disability. In conclusion, children—receiving such messages from their direct social environment— seem to reproduce the dominant meanings which shape a traditional conception for disability and people with disability.

Key words: Deficit discourse, Disability, Discourse of social problem, Drawing, Guardianship discourse, Social semiotics.